

KULTTUURIHISTORIAN
TUTKIMUS
Lähteistä menetelmiin
ja tulkintaan

Toimittaneet Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä,
Sakari Ollitervo & Marika Räsänen

CULTURAL HISTORY – KULTTUURIHISTORIA 17

Kustantaja Kulttuurihistorian seura, Turku
ISBN 978-952-68776-8-6 (pehmeäkantinen)
ISBN 978-952-68776-9-3 (PDF)
ISSN 1458-1949

Kulttuurihistorian seura
c/o Kulttuurihistoria
20014 Turku
<http://kulttuurihistoria.net>

© kirjoittajat
Ulkoasu: Henri Terho ja Heli Rantala
Taitto: Heli Rantala

Kannen kuva: Valtionarkiston (nyk. Kansallisarkisto) tutkijasali tarjosi historian-
tutkijoille ajanmukaiset puitteet vuonna 1901. Kuvaaja: Atelier Nyblin A.B. Lähde:
Museovirasto, Historian kuvakokoelmat, HK19650527:2. CC BY 4.0.

Painopaikka: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa 2022

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Johdanto

MONINAINEN KULTTUURIHISTORIA

Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Rami Mähkä,
Sakari Ollitervo ja Marika Räsänen

Mikä tekee meistä historiantutkijoita? Tätä kysyttiin Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen ensimmäiseltä vakinaiselta professorilta Veikko Litzeniltä marraskuussa 1982.¹ Litzenin mukaan meistä tulee historiantutkijoita silloin, kun ryhdymme johdonmukaisesti kartoittamaan nykyisyydessä olevia jälkiä menneisyydestä. Hän ei kuitenkaan kuvannut tarkemmin niitä menetelmiä, joita tutkijat tarvitsevat menneisyyden jälkien kartoittamiseen ja käsittelemiseen. Litzen avasi innostuneesti ja laveasti haastattelijalle myös ajatuksiaan kulttuurihistoriasta ja tutkimusalan lähtökohdista. Hänelle kulttuuria oli kaikki se, miten ihmiset ovat kohdanneet elämän ja ympäristön aiheuttamia haasteita. Lisäksi Litzen puhui sellaisen todellisuuden kuvan välttämättömyydestä, joka auttaa tutkijaa sijoittamaan olennaisiksi kokemansa asiat menneisyydestä osaksi laajempaa kokonaisuutta, ja tähdensi samalla, että edellytetty todellisuuden kuva muokkautuu, kun tutkija perehtyy lähteisiin eli saatavilla olevaan tietoon menneisyydestä.²

¹ *Mies puolipäivässä. Veikko Litzenin haastattelu 19.11.1982.*

² *Ibid.*, 6, 11.

Litzenin mukaan kulttuurihistorioitsijat ovat tekemisissä niin menneisyyden kuin nykyisyydenkin kanssa. Hän tunnisti tutkijoiden suuren vastuun ajatellessaan, että heidän laatimansa tarinat vaikuttavat ihmisten käsityksiin kulttuureista ja siitä, miten menneet kokemukset luovat pohjan tulevaisuutta koskeville odotuksille.³ Kulttuurihistorioitsijana Litzen saattoikin sanoa, että ”[h]istoria on nykyisyyttä tutkiva ja menneisyydestä kertova oppiala”. Hän käsitti historian paitsi tieteenksi myös taiteeksi, koska se tulkitsee lähteistä saatavaa tietoa kertoakseen menneisyydestä.⁴ Nämä Litzenin neljä vuosikymmentä sitten esittämät ideat ja näkemykset eivät kuvasta vain syntyäikaansa, vaan ne ovat säilyneet osin muokkautuneina, toisin sanallistettuina tai sulautuneina uusiin ajatuksiin myöhemmissä kulttuurihistoriaa koskevissa keskusteluissa.

Puheenvuoroja kulttuurihistoriasta

Kansainvälinen keskustelu kulttuurihistorian teoreettisista ja menetelmällisistä vaikutteista ja ajankohtaisista suuntauksista on ollut vilkasta myös kuluvalle vuosituhanella.⁵ Se on heijastunut Suomeenkin ja tuottanut kotimaista metodikirjallisuutta. Ensimmäinen varsinainen suomalaisten tutkijoiden tekemä opas kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiin oli *Metodikirja: Näkökulmia kulttuurihistorian tutkimukseen* (1993). Sittemmin Suomessa sekä kulttuurihistorian luonteesta että sen tutkimusmenetelmistä on julkaistu useita artikkelikokoelmia: *Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen* (2001), *Time Frames: Negotiating Cultural History* (2002), *Kohtaamisia ajassa: Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria* (2003), *Avaintekstejä kulttuurihistoriaan* (2005), *Kulttuurihistoriallinen katse* (2010) sekä *They Do Things Differently There: Essays on Cultural History* (2011). Niin ikään *Tulkinnan polkuja: Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä* (2012) jatkoi kulttuurihistorian menetelmien ja lähestymistapojen yhteen kokoamista, esittelyä ja pohdintoja.

³ Ibid., 9.

⁴ Ibid., 15.

⁵ Ks. esim. Daniel 2001; Burke 2019 (2004); Ory 2004; Green 2008; Poirier (toim.) 2008; Maurer 2008; Arcangeli 2012; Rogge, Arcangeli & Salmi (toim.) 2020.

Maininnanarvoinen seikka suomalaisesta metodikirjallisuudesta on, että kulttuurihistoriaa on lähestytty pääosin kollektiivisesti, useiden kirjoittajien artikkelikokoelmissa. Tätä on pidettävä vahvuutena, sillä se on tuonut yhteen tutkijauran eri vaiheissa olevia kirjoittajia. *Kulttuurihistorian tutkimus: Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan* jatkaa tätä kollektiivisen tutkimuskeskustelun perinnettä keräämällä yhteen kulttuurihistorian tutkimukseen soveltuvia ajankohtaisia tutkimusmenetelmiä humanistisen tutkimuksen moniäänisyyttä painottaen. Kulttuurihistoriallisesti suuntautunutta tutkimusta tehdään monilla humanistisen tutkimuksen aloilla. Ylipäätään humanistiset alat ovat lähentyneet toisiaan yhteistyön merkeissä viime vuosikymmeninä, mikä on äärimmäisen tärkeää. Tässä teoksessa monitieteisyys ja tieteenalojen välinen vuorovaikutus toteutuvat monisyisesti. Tieteenalasta riippumatta humanistit etsivät vastauksia kysymyksiin, mitä on ihmisyyden, kulttuuri, historia, yhteiskunta, ja miten tämä kaikki ilmenee ihmisten toiminnassa ja siitä syntyvissä lähteissä.

Emme pyri tässä johdannossa määrittelemään tarkasti kulttuurihistoriaa; sen sijaan teos kokonaisuudessaan osallistuu keskusteluun kulttuurihistoriasta ja syventää ymmärrystä sen alati laajentuvasta kentästä.

Mitä kulttuurihistoria sitten on? Vastausta voi alkaa hahmottaa kahdesta peruslähtökohdasta käsin. Se on ensinnäkin *kulttuurin historian tutkimusta*. Kulttuurihistoriassa kulttuuri ymmärretään ”laajasti”, eli kaikkina niinä tapoina, joilla ihminen on vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Toinen tapa ymmärtää kulttuurihistoria on nähdä sen tutkivan *historiaa kulttuurisesta näkökulmasta*. Kulttuurihistorian eetoksen ytimessä on kulttuurin korostaminen historian ymmärtämisen tasona: menneisyyden ilmiöiden kulttuurisen luonteen ja rakentumisen tutkiminen. Kulttuurinen näkökulma viittaa kulttuurihistorian asemaan historiatieteiden kentällä, mutta se liittyy myös historian- ja kulttuurintutkimuksen murrokseen viime vuosikymmeninä.⁶

Tässä johdannossa ei ole mahdollista tarkastella yksityiskohtaisesti kulttuurihistorian tutkimuskohteiden ja -menetelmien erityispiirteistä käydyin kansainvälisen ja kotimaisen keskustelun lähihistoriaa, mutta voidaan kuitenkin tehdä joitain huomioita siitä, mitä kulttuurihistorian kenttään on luettu kuuluvaksi. Yhdysvaltalainen kulttuurihistorioitsija

⁶ Ks. Salmi 2017, 423.

Lynn Hunt esimerkiksi esitti vuonna 1989 julkaistussa artikkelikokoelmassa *The New Cultural History* muutamia suuntaa-antaneita ajatuksia oppialasta. Hänen mukaansa kulttuurihistorian määrittelemisen kulttuuristen tai kulttuurisesti ehdollisten käytäntöjen historiaksi – siis yksinomaan tutkimusaiheen tai -kohteen perusteella – ei ole hedelmällistä, mikäli tutkimus yksinomaan tuo esiin huomiota vaille jääneitä kulttuurisia käytäntöjä eikä tutkija pohdi tarkemmin niiden välisiä vuorovaikutussuhteita ja yhteyttä aikansa sosiaaliseen maailmaan.⁷

Huntin käsityksissä näkyvät kielellisen ja kulttuurisen käänteiden ja niihin sanottuihin suuriin kertomuksiin kohdistuneen poststrukturalistisen ja -modernin kritiikin vaikutukset. Hänelle uusi kulttuurihistoria tarkoitti sitä, että tutkijat tiedostivat entistä vahvemmin valitsemiensa analyysimenetelmien ja historian esitystapojen seuraamukset. Suurten historiallisten kertomusten, teorioiden ja selitysmallien rakentamisen sijasta uusi kulttuurihistoria esittäytyi menneisyyden ”lähilukuna” (*close examination*), jossa tutkija oli avoin sille, mitä lähiluku menneisyydestä paljastaisi.⁸

Kotimaista pitkän linjan keskustelua kulttuurihistorian tutkimuksen lähestymistavoista on mielekäästä avata alan oppituijien kautta. Turun ja Lapin yliopistojen kulttuurihistorian oppiaineista kumpuavat tarkastelut ovat koskeneet muun muassa kulttuurihistoriaa näkökulmana menneisyyden ihmisten ajatteluun ja käytänteisiin. Tutkimukset ovat alleviivanneet niin ikään historian läsnäoloa ihmisten elämässä sekä muistamisen ja unohtamisen etiikkaa ja politiikkaa, kontekstuaalisointia tutkimuksen ehtona ja tuloksena, sukupuolten historiallisuutta, menneisyyden kokemis- ja elämismaailmojen moninaisuutta sekä tutkijan position reflektoinnin merkitystä.⁹

Kulttuurihistorian professorit ovat alusta lähtien luoneet näistä teemoista lähtökohtia kulttuurihistorian alan määrittelylle ja tämä keskustelu on edelleen syventynyt ja monipuolistunut 2000-luvulla. Esimerkiksi Marjo Kaartinen muistuttaa, että hänen edeltäjänsä Keijo Virtasen 1980-luvun jälkipuolella esittämä ajatus kokonaisvaltaisu-

⁷ Hunt 1989, 9–10.

⁸ Hunt 1989, 20–22.

⁹ Ks. esim. Immonen (toim.) 1981; Virtanen 1987; Immonen & Leskelä-Kärki (toim.) 2001; Kaartinen & Korhonen 2005.

desta on tärkeä, eikä se tarkoita *kaiken* tutkimista, vaan kontekstuaalisointia, joka tuottaa kokonaisvaltaisuuden mahdollisuuden. Konteksti ei ole yksikkö vaan monikko, eikä konteksteja tule ottaa annettuina, vaan rakennettavina, sillä ne ovat ennen kaikkea tutkimustulos. Myös tutkijalla on oma kontekstinsa, mikä vaikuttaa hänen tulkintaansa.¹⁰ Kaartinen onkin painottanut, että tutkimuksen kulttuurihistoriallisuus on erityisesti eettinen valinta ja siksi sen luonteeseen kuuluu aiemman ajattelun ja kirjoittamisen haastaminen.¹¹ Etiikka tarkoittaa näin hyvän ja hyväksyttävän historian tutkimuksen jatkuvaa pohtimista.¹²

Näkökulman käsitettä on käytetty eri tavoilla määriteltäessä kulttuurihistorian luonnetta. Kari Immonen on tähdentänyt ennen kaikkea näkökulmallisuutta kaiken kulttuurihistoriallisen tutkimuksen perustavana lähtökohtana, jonka Anne Ollila on puolestaan sitonut tutkijan reflektioon ja paikantumiseen. Ollilan mukaan tutkimuksen näkökulma perustuu aina johonkin tutkimustraditioon ja tällöin se kytkeytyy kysymyksiin vallasta: keiden historiasta on kirjoitettu, miksi ja miten.¹³ Tällaisiin perustaviin kysymyksiin Marja Tuominen on vastannut nostamalla esiin kulttuurihistorian tulkinnoissa aiemmin sivuun jääneen pohjoisen näkökulman, joka hänen mukaansa auttaa muistamaan ja ymmärtämään paremmin historiassa yhteiskunnallisesti, maantieteellisesti ja mentaalisesti marginaaliin joutuneita.¹⁴

Kulttuurisuuden ajatus

Kulttuurihistoria saa lähtökohtansa ja käyttövoimansa tieteessä laajalti jaetusta ajatuksesta, jonka mukaan tietoa ei voida irrottaa tutkimustyötä määrittävistä yleisistä periaatteista ja tutkimusotteesta. Tämän kirjan muodostama monitieteinen kokonaisuus on tästä erinomainen esimerkki. Sen vuoksi on hedelmällistä kiinnittää huomiota myös yhteyksien luomiseen lähitieteisiin, jotka parhaimmillaan ohjaavat tut-

¹⁰ Kaartinen 2005, 201–202.

¹¹ Kaartinen 2015.

¹² Kaartinen 2005, 207.

¹³ Ollila 2010, 23–26; Immonen 2001.

¹⁴ Tuominen 2010, 309–310.

kimusta uusien kysymysten äärelle. Kulttuurihistorian tutkimuskentän rajaaminen ei ole itsestäänselvyys vaan historiallisen prosessin määrittämä. Toisin sanoen kulttuurihistorian rajat, kuten historia-aineiden ääriiviivat ylipäätään, ovat lähtökohtaisesti muuttuvia. Tässä prosessissa kunkin ajankohdan polttavat kysymykset tuottavat uusia suuntia ja näkökulmia menneisyyteen. Ne liittyvät sekä osaksi pidempää tutkimustraditiota että muokkaavat sen rajoja.¹⁵

Esimerkiksi sosiaalishistorioitsijat alkoivat 1960-luvulta lähtien kiinnostua aiemmin vähän huomiota saaneiden yksilöiden ja sosiaalisten ryhmien historiasta (*history from below*). Sittemmin antropologiasta ammentaneet historiantutkijat avasivat tietä uudelle kulttuurihistorialle. Uudet tarinat ovat syventäneet ymmärrystä menneisyyden moninaisuudesta ja virittäneet keskustelua historiantutkimuksen menetelmistä. Vaikka kritiikkiä ovat saaneet sosiaalisen ja kulttuurisen määrittelyihin sekä vastakkainasetteluun liittyvät ongelmat, edelleen on ensiarvoisen tärkeää tuoda esiin näkemyksiä ja ongelmia, jotka jäävät piiloon historiaa vain yhdestä perspektiivistä tarkasteltaessa. Viime vuosina onkin yleistynyt tutkimusnäkökulma, jossa menneisyyden tarkastelussa yhdistetään sosiaalisia, materiaalisia ja kulttuurisia näkökohtia (*socio-cultural history*).¹⁶

Keskeisten lähtökohtien uudelleen arviointi ja päivittäminen on siis tärkeää. Kriittinen keskustelu on esimerkiksi koskenut humanistiselle tutkimukselle keskeistä kulttuurin käsitettä, mikä on motivoinut kulttuurihistoriallista ajattelua ottamaan entistä vahvemmin lähtökohdakseen kulttuurisuuden idean tai kulttuurisen näkökulman menneisyyteen. Kulttuurihistoriallisen tutkimuksen kohdelähtöisen tarkastelun hylkääminen ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista. Kuten kulttuurihistorian professori Hannu Salmi on todennut, ratkai-

¹⁵ Hyvänä johdatuksena kulttuurihistorian ja sosiaalishistorian historiografi-
aan ja uusien suuntauksiin ks. esim. Handley, McWilliam & Noakes 2018,
1–18.

¹⁶ Arcangeli 2012, 6–8, 16. Peter Burke on kirjoittanut, kuinka uuden kult-
tuurihistorian piirteet, kuten konstruktivistinen käänne, synnyttivät sosiaa-
lihistorian vastareaktion, josta hän käyttää termiä ”sosiaalishistorian kosto”.
Burke 2019 (2004), 78–80, 116–120, 130–132. Sosiaali- ja kulttuurihistoria-
lisen lähestymistavan yhdistämisestä kokemushistoriassa ks. Kivimäki
2019, 29.

sevaa on sen tiedostaminen, miten ja millaisissa yhteyksissä kulttuurin käsitettä käytetään, joko sektoraalisesti viittaamalla inhimillisen toiminnan alueisiin tai epookkiloonteisesti, kun viitataan esimerkiksi uuden ajan alun kulttuuriin. Kriittisen keskustelun myötä tutkijat ovat tulleet vastaanottavaisemmiksi aikaan ja paikkaan sijoittuvien rajallisten kulttuurikokonaisuuksien jännitteille ja monimuotoisuudelle.¹⁷

Salmi pitää kulttuurisuuden idean vahvuutena sitä, että se luonnehtii kulttuurin käsitettä paremmin esimerkiksi kulttuurihistoriallisen tutkimuksen tulkinnallisuutta ja näkökulmallisuutta. Se avartaa ja tarkentaa katsetta kulttuurisiin ilmiöihin, merkitys- ja vuorovaikutussuhteisiin menneisyyden ymmärtämiseksi. Kysyessään, ”miten menneisyyden ilmiöt ovat kulttuurisesti määrittäneitä”, kulttuurihistorioitsijat tutkivat ”menneisyyden ilmiöiden kulttuurista luonnetta ja rakentumista”.¹⁸ Litzenin tämän johdannon alussa esille tuotua ajatusta jatkamalla voimmekin nähdä, miten johdonmukainen historian kulttuurinen tarkastelu tekee meistä kulttuurihistorian tutkijoita.

Historiallisuus ja eettisyys

Kulttuurisuuden ajatus auttaa meitä ymmärtämään paremmin, miten kulttuurihistoriallisen tutkimuksen moniäänisyys ja yhtenäisyys ovat mahdollisia samanaikaisesti. Moniäänisyyden tunnustaminen on oleellista. Se kuvaa myös kulttuurihistorioitsijayhteisön laajentumista, kulttuurisen näkökulman soveltamista uusiin lähdeaineistoihin, tutkimusaiheisiin ja -tehtäviin. Menneisyyden ihmisten elämän, kokemusten, toiminnan ja ajattelun jännitteitä, monimuotoisuutta ja muutoksia tarkasteleva tiede ei voi olla ottamatta huomioon omaa historiallisuuttaan eikä välttyä arvioimasta uudelleen keskeistä ideaansa menneisyyden ilmiöiden kulttuurisesta rakentumisesta.¹⁹

Mitä historiallisuus sitten tarkoittaa? Keskittyminen menneisyyden ilmiöiden historialliseen rakentumiseen kuuluu kulttuurihistoriallisen tutkimuksen selviöihin. Kontekstualisoimalla ja analysoimalla tutki-

¹⁷ Salmi 2017, 422–424.

¹⁸ Salmi 2017, 418, 420, 423.

¹⁹ Arcangeli, Rogge & Salmi 2020, 1–2.

jat tuottavat historiallista ymmärrystä menneisyydestä. Toisin sanoen kysymys on siitä, että kulttuurisuuden näkökulmasta tapahtuva ihmisenä olemisen monimuotoisuuden tutkimus ei arvota menneisyyttä nykypäivän arvokäsitysten mukaan. Historiantutkija pyrkii kaikin tavoin välttämään anakronismeja. Historiallisuus nähdään tärkeänä tutkimuseettisenä periaatteena, joka tähdentää kunnioittavaa suhtautumista menneisyyden erityisyyteen. Historiallinen tutkimus on kuitenkin aina nykyhetkessä tapahtuvaa historiallis-kriittistä tulkintatyötä, jossa vaikuttavat nykyaikaan sidotut tieteellisyiden ideat ja ihanteet, tiedon tarpeet ja arviot siitä, mikä nykyään on tietämisen arvoista.

Keskeinen tapa ehkäistä anakronistisia tulkintoja on tehdä tutkimusmenetelmien käyttö läpinäkyväksi, jotta tuloksia on mahdollista arvioida laajemmin tiedeyhteisössä. Tämän teoksen tarkoitus onkin esitellä tutkimusmenetelmien, lähdeaineistojen käytön ja tutkimusaiheiden väliset yhteydet. Eettiset kysymykset ovat nousseet historiantutkimuksessa yhä tärkeämpään asemaan.²⁰ Ne koskevat koko tutkimusprosessia aiheen, aineiston ja metodien valinnasta tunnistettavuuteen ja yksityisyyteen liittyvien tietojen käyttöön sekä tutkimustulosten esittämistä poihin. Tutkijalla on vastuu ja valta kysyä ja kyseenalaistaa, analysoida ja tulkita sekä valita tiedon tuottamiseen tarvittavat metodologiset työvälineet ja julkaisualustat. Tutkimuskysymyksissä heijastuu usein aiheiden ajankohtaisuus myös silloin, kun tutkimus kohdentuu vuosisatojen taakse: uudet kysymykset avaavat mahdollisuuden muuttuville tulkinnoille.

Kulttuurihistorian näkökulmallisuus ja ajatus menneisyyden ilmiöiden kulttuurisesta rakentumisesta ovat sangen väljiä ja eri tavoilla sovellettavia yleisiä periaatteita. Niitä voidaan konkretisoida eri suuntiin ja yhdistää muihin näkökulmiin tutkimuksen käytännöllisellä tasolla. Uusmaterialismi, posthumanismi ja monilajisuuteen, kuten eläimiin ja kasveihin, keskittyvä tutkimus ovat esimerkkejä 2010- ja 2020-luvun tuoreista näkökulmista menneisyyteen. Tällöin ihmisten toiminnan ja kokemuksen korostamisen sijasta tarkastelun keskiössä on esimerkiksi ei-inhimillinen toimijuus, joskin tutkimuksen kohteena ihmisen tuottamista havainnoista ja lähteistä käsin. Digiavusteisen historiantutkimuksen kehittyminen on tuonut kvalitatiivisten menetelmien rinnalle

²⁰ Lidman, Koskivirta & Eilola 2017.

kvantitatiiviset menetelmät. Kulttuurihistorian tutkimukselle tyypillinen lähiluku (*close reading*) on tällöin täydentynyt kaukolukemisella (*distant reading*), joka soveltuu esimerkiksi suurten digitoitujen aineistokokonaisuuksien hahmottamiseen ja lähdepohjan laajentamiseen. Internetin avaamat mahdollisuudet liittyvät myös uusiin tutkimusaiheisiin, sillä esimerkiksi sosiaalisen median aikakaudella syntyneet verkkoilmiot ja -yhteisöt edustavat uusia kulttuurihistoriallisia tutkimuskohteita.²¹

Uusien näkökulmien ja eettisten kysymysten merkitys historiallisten lähteiden luennassa on monella tapaa huomattava: ne auttavat ymmärtämään monipuolisemmin paitsi menneisyyden maailmaa myös hahmottamaan paremmin nykypäivän ja tulevaisuuden mahdollisuuksien historiallisuutta. Menneisyyden tutkimus ja sen tuottamat historiatulokset ovat itsekin historiallinen prosessi, joka vaikuttaa vaihtelevasti ihmisten ajatteluun ja toimintaan.

Esimerkiksi Hans-Georg Gadamerin yleisen tulkintateorian tunnetuksi tekemä vaikutushistorian käsite on kulttuurihistorialle tärkeä työkalu.²² Käsite on monimerkityksinen. Sen johdolla on mahdollista määrittää tutkimusaiheita, jotka koskevat niin menneisyyden ilmiöiden, tapahtumien kuin kulttuuristen tekstienkin seurauksia, tulkintaa ja vastaanottoa. Myös jokainen uusi kulttuurihistoriallinen tulkinta esimerkiksi renessanssista on sidottu siitä muodostettujen tulkintojen historiaan. Jokainen uusi tulkinta tuo päivänvaloon jotain uutta ja samalla peittää näkyvistä jotakin ennen ilmeistä tai sellaisena pidettyä. Tulkinnoilla on kuitenkin syvempi merkitys kuin tämä sinänsä ”luonnollinen” suunta menneisyyden tutkimuksessa: vaikutushistoria sisältää ajatuksen, että uudet kysymykset eivät vain johda uusiin tulkintoihin, vaan historiaa luovina ne rakentavat suhdettamme menneisyyteen. Toisin sanoen vaikutushistoriallisen ajattelun argumentti on, että uudet tulokset kirjoittavat ja tekevät historiaa tavoilla, joita aikalaiset tai edeltävät tutkijapolvet eivät välttämättä tunnista tai eivät ainakaan kokisi tärkeiksi omassa kokemusmaailmassaan.

²¹ Uusista näkökulmista ja lähestymistavoista ks. esim. Tamm & Burke (toim.) 2018; Handley, McWilliam & Noakes (toim.) 2018. Lähteistä ks. esim. Harvey (toim.) 2009; Barber & Peniston-Bird (toim.) 2009; Dobson & Ziemann (toim.) 2010; Michel 2010.

²² Ks. Gadamer 1990; Gadamer 2004.

Toisella tapaa ilmaisten historiankirjoitus käsittelee menneisyyttä, mutta kirjoittaminen tapahtuu nykyisyydessä. Historioitsijat ovat yhtä lailla aikakautensa kasvatteja kuin ne menneisyyden ihmiset, joista he kirjoittavat. Niinpä historiankirjoitus ei ole menneisyyden tapahtumista ja ilmiöistä ”raportointia”, vaan tutkija tuo mukanaan omat ideansa ja näkökulmansa, tavoitteenaan menneisyyden uudenlainen näkeminen ja ymmärtäminen.²³ Tämä historiantutkimuksen aspekti ei ole tutkimustuloksia heikentävä elementti, mutta siitä on syytä olla tietoinen; se on nykyistä humanistista tutkimusta vahvasti leimaava piirre.

Tutkimuksen läpinäkyvyys ja menetelmällisyys

Kulttuurihistoria on menneisyyden jälkiin pohjautuva empiirinen tieteenala. Ymmärrys tiedon kulttuurisuudesta, näkökulmallisuudesta ja tulkinnallisuudesta lisää kulttuurihistoriallisten tutkimusten läpinäkyvyyttä. Läpinäkyvyyden vaade koskee erityisesti ja konkreettisesti jokaista yksittäistä tutkimusprosessia. Tutkimusta ohjaavat tietoisesti ja täsmällisesti asetetut tutkimuskysymykset, joiden suhteen määrittäyty myös menneisyyden jälkien kulloinenkin arvo ja merkitys tiedonlähteinä. Tutkimusaiheen rajaaminen, kysymyksenasettelu, lähdeaineiston valinta, tutkimusmenetelmät ja mahdolliset yleiset teoriat sekä käsitteet liittyvät kiinteästi ja loogisesti toisiinsa. Jokainen yksittäinen kulttuurihistoriallinen tutkimus on käytännössä monisyinen ja tutkijan tekemistä monista valinnoista syntyvä kokonaisuus. Käytännön tasolla tutkimuksen liikkeellepanevana tekijänä voi yhtä hyvin toimia esimerkiksi jokin kiinnostava aineistokokonaisuus tai kysymyksiä herättävä tutkimuskirjallisuudessa esiintyvä historiallinen väittäjä tai tulkinta. Oleellista ja tieteellisesti ratkaisevaa on kuitenkin edellä mainittujen tutkimuksen osatekijöiden yhteispeli.²⁴ Tässä mielessä taito yhdistellä läpinäkyvästi erilaisia työvälineitä tutkimuksen työkalupakiksi voi parhaassa tapauksessa johtaa uuteen ymmärrykseen tutkimusaiheesta.

Kulttuurihistoria lainaa, omaksuu ja soveltaa menetelmiä, jotka ovat ihmistieteelliselle tutkimukselle tyypillisiä. Kulttuurihistoriassa

²³ Handley, McWilliam & Noakes 2018, 2.

²⁴ Ks. Nivala & Mähkä 2012, 8–11.

käytetyt menetelmät ovat harvoin erilaisia kuin humanistisissa tieteissä yleensä – mutta menetelmä saa kulttuurihistorioitsijan käsittelyssä omanlaisensa ”twistin”. Niinpä kulttuurihistoriaa ja sen painopisteiden muutoksia voi hahmottaa suhteessa kulttuurintutkimuksen, taiteiden tutkimuksen, sosiaalishistorian ja antropologian kaltaisiin ”naapureihin”. Esimerkiksi kulttuurihistoria ja kirjallisuudentutkimus ovat molemmat kiinnostuneita teksteistä, kerronnallisuudesta ja intertekstuaalisuudesta, mutta myös kirjoittamisen kontekstuaalisista ehdoista ja materiaalisuudesta. Voidaan sanoa, että kulttuurihistorian kiinnostus menneisyyden ilmiöiden kulttuurista rakentumista kohtaan auttaa osaltaan soveltamaan muilla humanistisilla aloilla kehitettyjä tutkimusmenetelmiä.

Kulttuurihistoriallinen menneisyyttä koskeva tieto syntyy aina tutkimusprosessin tuloksena. Tutkimusprosessin järjestelmällinen luonne on yhteydessä tutkijan käyttämään tutkimusmenetelmään. Kuten kaikessa historiantutkimuksessa myös kulttuurihistoriassa asianmukaisen menetelmän valinta tapahtuu yhteydessä lähdeaineistoihin ja kysymyksenasetteluun. On myös aiheellista todeta, että lähdekriittinen tutkimusote liittyy kaikkeen metodiseen ja empiiriseen työskentelyyn. Vaikka esimerkiksi jakoa epäluotettaviin ja luotettaviin lähteisiin on pidettävä vanhentuneena, lähdekriittikin peruskäsitteet ja periaatteet, kuten identifointi, asiayhteys, todisteiden lajit ja kertovien lähteiden ulottuvuudet, koskevat historiallisen ajattelun ydinkohtia.²⁵

Kulttuurihistorioitsijoille tutkimusmenetelmät ovat työvälineitä, joita lähdekohtaisesti soveltamalla on mahdollista saavuttaa tietoa ja muodostaa vastaus tutkimuskysymykseen, toisin sanoen ratkaisu tutkimusongelmaan. Toisaalta tutkimusmenetelmä voidaan ymmärtää myös laajemmin tutkimusprosessin järjestelmällisyydeksi. Tällöin menetelmä eli metodi nähdään tienä, jota pitkin tutkija etenee yllätyksiäkin kohdaten kysymyksistä vastauksiin.²⁶ Tällainen metodikäsitys näkee tutkimuksen metodologian olevan sidoksissa joukkoon valintoja, jotka kohdistuvat lähdeaineistoihin, käsitteisiin ja teoreettisiin malleihin. Tutkimusmenetelmän valitsemista ei ole mahdollista irrottaa muista tieteen tekemisen peruskysymyksistä.

²⁵ Ks. Markkola 2008, 168–177.

²⁶ Ks. tarkemmin Hyrkkänen 2002, 226–227.

Menetelmällisyys kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa ei ole yksi-oikoista, päinvastoin. Ymmärrys tutkimuskohteeseen kiinnittyvistä merkityksistä ja menetelmät niiden tarkasteluun kulloisenkin tutkimuksen kohdalla ovat aina lähteisiin, tutkijaan ja aikaan sidottuja, ja näin väistämättä ainutlaatuisia. Ennemmin kuin tietyn metodologisen apparaatin siirtämistä sellaisenaan kulloiseenkin tutkimukseen, tutkijan tulisi poimia menetelmien laajasta kirjosta sellaista, mikä auttaa argumentoimaan ja ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä paremmin. Tämä valikoivuus ei ole tietenkään sattumanvaraista, vaan haastavaa työtä ja vaatii tutkijaa perehtymään erilaisiin osa-alueisiin tavalla, joka mahdollistaa niiden käytön. Tässäkin mielessä Litzenin ajatukset kulttuurihistoriasta ovat pysyneet tutkimusalalle tärkeinä, koska dialogi muiden tieteenalojen kanssa edistää menetelmällisten mahdollisuuksien tunnistamista.

Kohti tutkimusta

Kulttuurihistorian tutkimus: Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan keskittyy yksittäisten tutkimusmenetelmien käyttöön kulttuurihistoriassa. Sen artikkelien tavoitteena on näyttää havainnollisesti menetelmien yhteys ja soveltaminen lähdeaineistoihin ja osoittaa, miten menetelmän ohjaama lähdeanalyysi tekee mahdolliseksi tutkimuskysymyksiin vastaamisen. Kirjoittajat tuovat esille myös ne käsitteelliset rajaukset, joita tutkimusmenetelmien historiallinen käyttö edellyttää. Vaikka kokoelmamme aiheena ei suoranaisesti ole kulttuurihistorian historiografia tai teoria, muutamat artikkelista käsittelevät historia- tai kulttuuriteoreettisia aiheita.

Moninaisuus kuvaa hyvin tämän kirjan artikkeleissa esiteltäviä tutkimusmenetelmiä ja lähdeaineistoja, aiheita ja näkökulmia, mutta keskeistä niille, ja kulttuurihistorialliselle ajattelulle yleensä, on ennen kaikkea kysymisen tapa. Kirjassa kootaan monipuolisesti yhteen tämänhetkistä kulttuurihistoriallista tutkimusta ja pohditaan, millaisia ovat tutkimusalan ajankohtaiset kysymykset 2020-luvulla. Entäpä kulttuurihistorian eri painopisteet, lähestymistavat ja suunnat? Mitkä ovat uusia suuntauksia ja mihin suuntaan kulttuurihistoria saattaa olla

menossa? Nämä ovat muutamia kysymyksiä, joihin tämän kirjan artikkelit vastaavat.

Artikkelit on jäsennetty teoksessa laajojen temaattisten näkökulmien mukaan. Koska kyse on menetelmäartikkeleista, olemme halunneet irrottautua kronologisesta jaottelusta: artikkeleissa esitellyt menetelmät ovat sovellettavissa moniin aikoihin, paikkoihin ja aineistoihin, vaikka niissä esitetyt tutkimuskysymykset sijoittaisivatkin esimerkkitapauksen täsmällisesti aikaan ja paikkaan. Näin siksi, että ajallinen ja kulttuuri-nen konteksti ovat, kuten edellä todettua, kulttuurihistorian tutkimuk-sen ydintä. Menetelmällisyyden korostus ei siis tarkoita ajattomuutta myöskään tämän teoksen sisällössä: se käsittelee kulttuurihistorialli-sia kysymyksiä ja tutkimustapoja aina antiikin tutkimuksesta oman aikamme historiaan.

Teos alkaa osiolla kulttuurihistorialle hyvin ominaisista tutkimustee-moista, ”Merkityksestä, yksilöstä ja yhteisöstä”. Kaikki tarkastelutavat kiinnittyvät 1980–1990-lukujen niin kutsuttuihin uusiin historioihin. Tuolloin kiinnostuttiin ihmisten tavoista merkityksellistää ja käsittää oman aikansa maailmaa, jossa he elivät ja jonka he kokivat todeksi erilaisten mahdollisuuksien ja rajoitteiden puitteissa. Merkityksen kes-keisyyden myötä katse kääntyi aiemmin tutkimattomiin yksilöihin, yhteisöihin ja ilmiöihin sekä uudenlaisiin aineistoihin ja näkökulmiin. Tämä avasi monia mahdollisuuksia historiantutkimukselle, ja tämän kirjan artikkelit jatkavat ja päivittävät kulttuurihistorian perustaa mää-rittäneitä keskusteluja merkityksestä, elämäkerrallisuudesta, mikrohis-toriallisesta otteesta sekä erilaisten aineistojen merkityksestä kunkin menneisyyden ymmärtämiselle.

Hannu Salmi aloittaa kirjan artikkelien sarjan kirjoittamalla kult-tuurihistorian tutkimustyön ytimeä, eli merkitysten tulkinna. Salmi palaa artikkelissaan ajatukseen siitä, kuinka kulttuurihistoria on menneiden merkityssuhteiden ja niiden muutosten tutkimusta koko-naisvaltaisella tavalla. Salmi tarkasteleekin sitä, miten merkityssuhteita on mahdollista paikantaa ja lukea sekä sitä, minkälaisia menetelmälli-siä ja strategisia vaikutuksia tällä on myös itse merkityksen käsitteelle.

Maarit Leskelä-Kärki ja **Karoliina Sjö** kohdistavat puolestaan katseensa yksilöön pohtimalla, mitä elämäkerronnallinen (*life writing*) tutkimus voi kulttuurihistorioitsijalle tarjota. He huomauttavat sekä aineistojen että kentän moninaisuudesta ja tuovat esiin historiantutkimuksen ja biografisen tutkimuksen väliseen suhteeseen liittyviä ajankohtaisia keskusteluja. Samalla Leskelä-Kärki ja Sjö muistuttavat, miten yksilöä koskeva tutkimus on aina aikaan sidottua, eikä ole samantekevää keistä kulloinkin historiaa kirjoitetaan.

Pilvikki Lantela pohtii artikkelissaan mikrohistorian mahdollisuuksia kulttuurihistorialle eli tutkimusasetelmaa, jossa lähtökohtana on jokin erityisyys, ajalleen poikkeuksellinen ihminen, ilmiö tai tapahtuma. Hän paikantaa mikrohistorian erityislaatuisuutta kulttuurihistorian kentällä käymällä läpi sen historiaa ja luonnetta todeten, että usein mikrohistoriassa painottuu toimijuus ja yksilö, mutta ennen kaikkea se on erityinen, usein hyvin pikkutarkka, tapa katsoa tutkimuskohteita. **Sofia Kotilainen** kirjoittaa puolestaan siitä, miten kollektiivibiografisen eli joukkoelämäkerrallisen tutkimusmenetelmän avulla voidaan selvittää luku- ja kirjoitustaidon yhteisöllisiä ja kulttuurisia merkityksiä. Hän havainnollistaa menetelmän ja käytettävissä olevien aineistojen luonnetta analysoimalla luku- ja kirjoitustaitoa maaseudun oloissa 1800-luvun jälkipuolella. Kotilainen pitää tärkeänä selvittää tutkijan roolia tulkintojen tekijänä.

”Tutkimusaineistojen muuttuvat muodot” -osiossa painopiste on tutkimuksen lähteissä ja lähteiden erityiskysymyksissä erityisesti digitaalisissa tutkimusympäristöissä. Digitaalisuus avaa runsaasti uudenlaisia tutkimusmahdollisuuksia niin kvantitatiivisten menetelmien kuin saavutettavuudenkin näkökulmasta. Tutkimuksesta tulee lähtökohtaisesti demokraattisempaa silloin, kun lähteet ovat avoimesti kaikkien saatavilla verkossa. Digitalisoitumisessa on kuitenkin myös vaaransa, ja digitoitujen aineistojen erityispiirteet sekä niiden rajoitteet on tunnettava niitä käytettäessä. Digitoidut aineistot syrjäyttävät helposti saavutettavuudellaan digitoimattomat, ja silloin perinteiset aineistot voivat jäädä tutkimuksen katveeseen. Osion kirjoittajat korostavat yhteisesti sitä, ettei digitaalinen kuva korvaa materiaalista esinettä, sanomalehteä, yksittäistä dokumenttia tai videokasettia, niiden materiaalisia, kolmiulotteisia yksityiskohtia lähteenä.

Heidi Hakkaraisen, Heidi Kurvisen, Petri Pajun, Hannu Salmen ja Satu Sorvalin yhteisartikkeli keskittyy Suomen kansalliskirjaston digitoituun sanomalehtikirjastoon. Artikkelin käytännönläheinen lähestymistapa antaa hyvän kuvan siitä, millaisia menetelmällisiä mahdollisuuksia ja metodologisia haasteita digitoituun lehtiaineistoon liittyy. Kirjoittajat muistuttavat, että huomattavista mahdollisuuksista huolimatta sanahakuja on tarpeen käyttää kriittisesti ja läpinäkyvästi osana tutkimusprosessia. **Noora Kallioniemi** keskustelee artikkelissaan materiaalisuuden ja digitaalisuuden rinnakkaisuudesta audiovisuaalisessa mediakulttuurin tutkimuksessa. Asetelmassa nousee keskeiseksi tutkijan kyky tarkastella kysymyksiä audiovisuaalisten aineistojen materiaalisesta alkuperästä, käytetyistä kopioista ja aineistojen arkistoluonteesta. Eri-ikäisten aineistojen digitaalinen rinnakkaiselo paljastaa puolestaan yhteyksiä, joita emme ole aiemmin välttämättä havainneet.

Silja Pitkäsen ja Olli Kleemolan artikkeli tarjoaa yhtäältä avaimia journalistisen valokuvan erityispiirteiden analysointiin ja toisaalta määrällisesti valtaviin valokuva-aineistojen hallintaan. Katse tarkentuu valokuvien potentiaaliin kvalitatiivisin menetelmin tarkasteltuna. Hakukoneiden kyky tunnistaa merkkejä ja henkilöitä kuvissa on tehnyt suurten kuva-aineistojen käsittelyn ja luokittelun entistä nopeammaksi, mikä vuorostaan nopeuttaa kvalitatiiviseen analyysivaiheeseen pääsyä. **Kirsi Hännisen ja Heli Syrjälän** artikkeli syventyy tutkijoiden luomien tutkimusaineistojen arkistoinnin menetelmiin Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistossa. Artikkelin hahmottelee tutkimuskysymysten kannalta oleellisia taltioitujen aineistojen taustavaikuttimia ja reunaehtoja ja näin ollen palvelee konkreettisuudellaan niin aloittelevaa tutkijaa kuin sellaista, joka tekee tutkimusrahoitushakemukseensa aineistohallintasuunnitelmaa.

Kulttuurihistorian tutkimusaiheiden täysipainoinen kuvaaminen ei voi unohtaa aatteiden, suuntausten ja ideologioiden historioita, ja osio ”Aatteet ja liikkeet” vastaa tähän haasteeseen. Välttämätöntä on myös vuoropuhelu muiden aatteiden ja tieteiden historiasta kirjoittavien tutkijoiden kanssa. Menneen elämän monimuotoisuuden historiallinen analyysi aineistojen tarjoamien jälkien pohjalta edellyttää, että opimme ymmärtämään aineistojen muotoutumiseen vaikuttaneita diskursseja ja konteksteja, kuten esimerkiksi feministiset näkökulmat ja queer-

historia ovat tähdentäneet. On tärkeää, että kuvamme menneisyydestä monipuolistuu samalla, kun yritämme ymmärtää nykykulttuurimme kasvavaa inhimillistä monimuotoisuutta käytännön aatteina, toimintana ja kansanliikkeinä vähemmistöistä ylijärjallisuuteen.

Juhana Saarelainen etsii artikkelissaan kulttuurihistoriallisia tapoja aatteiden ja oppien tutkimiseen. Kulttuurisen kontekstin merkitystä korostaen hän lähestyy niitä aktiivisen käytännöllisen toiminnan näkökulmasta. Hän kysyy, miten aatteet saavat ihmiset toimimaan. Saarelainen havainnollistaa metodologisia käsityksiään Elias Lönnrotin avulla. Tämän teksteistä voi löytää useita tulkintoja aikakauden oppineista pohdinnoista, tyypillisemmin viitteellisesti ja sovellettuina, mikä lisää niiden edustavuutta lähteinä ajastaan. **Niko Heikkilä** esittelee menetelmiä yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimiseen esimerkkinään 1960–1970-luvuilla Yhdysvalloissa näyttävästi toiminut Mustat pantterit. Hänen avainkäsitteensä on ”liikekulttuuri”, joka viittaa liikkeen erilaisiin tapoihin tehdä itsestään erityinen. Käsitteen käyttö tarjoaa muun muassa mahdollisuuksia yhdistää toisiinsa visuaalisia aineistoja ja tekstien tulkintaa.

Yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksen tärkeyttä korostavat myös **Heidi Kurvinen** ja **Hannah Yoken**. He erittelevät, miten suomalaisen feminismin historiaa voidaan kirjoittaa ylijärjaisistä näkökulmaa hyödyntäen. He nostavat esiin kaksi tutkimusmenetelmää, joista ensimmäistä he kutsuvat sykliseksi, toista kontrastivaksi. Kurvinen ja Yoken muistuttavat, että tutkimukselliset käsitteet ohjaavat tapoja tuottaa tietoa menneisyydestä. He korostavat moninaisten lähteiden käyttöä, mutta muistuttavat myös säilyneiden lähteiden aukkoisuudesta.

Myös **Tuula Juvonen** viittaa artikkelissaan olemassa olevien lähdeaineistojen uudelleen tarkasteluun. Juvonen tuo esiin sen, miten queer-tutkimus on nostanut keskiöön sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden. Näin se haastaa historiantutkimuksessa vallinnutta heterokeskeisyyttä. Kulttuurihistoriallista queer-tutkimusta hän taustoitaa käymällä läpi keskeisten homoseksuaalisuutta koskevien käsitysten muotoutumista. **Pekka M. Kolehmainen** artikkeli paneutuu rockin käsitehistoriaan. Kolehmainen yhdistää käsitehistoriallisen lähestymistavan populaarikulttuurin ja tarkemmin rock-musiikin tutkimukseen. Kolehmainen antaa esimerkkejä tavoista, joilla rockin käsitehistoriaa on

mahdollista lähteä avaamaan tutkimuksellisesti, ja hahmottaa rockin ympärillä käytyä keskustelua erityisesti poliittisen ajattelun muotona.

”Kokemus, tunteet ja muistot” -osiossa tarkastellaan menneisyyden kokemukseen, tunteisiin, uniin ja muistoihin liittyviä kysymyksiä. Tutkimusaiheesta ja näkökulmasta riippumatta käsitteet ja niiden määrittely ovat tärkeä osa tutkimusprosessia ja uuden historiallisen tiedon tuottamista. Menneisyyden kokemusmaailmat ovat kulttuurihistoriallisesti tärkeitä näkökulmia historiaan, ja niitä voi tutkia hyvin monenlaisista tutkimusaineistoista käsin. Luvussa kokemusmaailmoja rakentavat tunteet ja affektit, aistit, kerronnallistetut unet sekä muistojen ja historian väliset jännitteet. Luku tarjoaa avaimia ja monipuolisia esimerkkejä näihin menetelmällisiin lähtökohtiin niin yhteisöjen kuin yksilöiden tasolla.

Pertti Grönholm, Petri Kuljuntausta, Kimi Kärki, Tiina Mänistö-Funk ja Tanja Sihvonen esittelevät affektit ja emootiot näkökulmina tekniikan kulttuurihistoriaan. Artikkelit identifioi näkökulmia, menetelmiä ja esimerkkejä sekä hahmottaa tapoja, joilla ymmärtää tekniikkaan liittyviä tunteita ja affekteja kulttuurihistoriallisesti. Teknologiasuhdetta voidaan analysoida niin yhteisöllisten kuin yksilöllisten kokemusten kautta. Tutkimuksen kohteina voivat olla esimerkiksi suuret tunnekokemukset tai teknologinen subliimi, utopia tai dystopia. **Hilkka-Liisa Vuori** ja **Marika Räsänen** taas tarkastelevat keskiaikaista kokemusta pyhimyksestä. Artikkelit tarttuu metodologiseen kysymykseen, jonka keskiössä on se, miten menneisyyden ihmisten kokemusmaailmoja voi tutkia. Kirjoittajat esittelevät lauluhagiografian menetelmän, jossa empiirisen kulttuurihistorian ja tekstitulkkinnan periaatteet, kuten materiaalin lähiluku, yhdistyvät lauluhagiografian erityisiin menettelytapoihin, kuten aistikokemusten reflektioon.

Kirsi Kanervan, Kaarina Kosken ja Marko Lambergin artikkeli tarjoaa lähtökohtia unien kulttuurihistorialliseen tutkimukseen. Artikkelin lähdeaineistona ovat kirjallisen muodon saaneet unikertomukset, jotka ymmärretään kulttuurisina konstruktiona. Artikkelit avaa unien tutkimiseen sisältyviä metodologisia haasteita ja erittelee unien historialliseen tutkimukseen liittyviä tiedonintressejä. Tutkijalle unikertomukset valottavat aina myös valvetodellisuuden tapahtumia. **Henrik Forsberg** tarkastelee puolestaan muistohistoriaa käsitteenä ja

tulokulmana muistojen ja historian vuorovaikutuksen tutkimuksessa esimerkkinään Suomen nälkävuodet 1860-luvulla. Muistohistoriassa tarkastellaan muistojen ja historiallisten representaatioiden välistä vuorovaikutusta. Artikkelissaan Forsberg käsittelee kriittisesti kollektiivisesta traumasta ja kommunikatiivisesta muistista esitettyjen käsitysten soveltamista muistin ja historian välisten jännitteiden tutkimukseen.

Luonnon ja rakennetun tilan välinen suhde ja tuon suhteen merkitys on kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoinen ja monikerroksinen kysymys, mikä näkyy osiossa ”Tilat ja ympäristöt”. Niin ihmisen olemisen ja toiminnan piiriin kuuluva luonnon ympäristö kuin muokattu maisema ja rakennetut erilaisten tilojen yhdistelmät ovat kytköksissä toisiinsa, ne herättävät tunteita, muokkaavat identiteettejä, erottavat ja yhdistävät. Kokemus päivittäisen elämänpiirin tilasta on tyypillisesti arkinen, ja sanoittamattomaksi jäänyt, ja siksi menneisyyden ihmisten kokemusten tavoittamiseksi vaaditaan moninaisia lähestymistapoja ja lähteiden lukemisen herkkyyttä. Myös kysymykset siitä, kenellä on oikeus tai mahdollisuus, ja millä tavoin, määritellä ja arvottaa kollektiivista ymmärrystämme asuin- ja toimintaympäristöstämme sekä kulttuuriperinnöstämme, ovat keskeisiä tälle osiolla.

Osion aloittaa **Teemu Immosen** artikkeli keskiaikaisen kuvasyklin luennasta, jonka myötä avautuu aikalaisten ymmärrys arkkitehtoniisesta tilasta, kirkon portiikista, rajatilana. Aikalaislukutavan mallinnos hahmottelee keskiaikaisen ajattelutavan maailmasta, jossa mennyt ja tuleva ovat yhtä aikaa läsnä. Immonen osoittaa kuvantulkinnan läheisen suhteen tekstintulkintaan tarkastelemanaan aikakautena ja korostaa kuvien yhteyttä arkkitehtoniisiin rakenteisiin, joita ensin mainitut koristivat. **Anna Sivula** korostaa artikkelissaan, että tutkijan on aina tiedostettava, millaisen lähdeaineiston ja tutkimusmenetelmän avulla hän tulkintojaan tekee. Sivula tarkastelee historiografisen operaationalyysin kautta rakennetun ympäristön kulttuuriperinnöllistämistä. Tapaus-tutkimuksenaan Sivula käyttää Turun tuomiokirkkoon kohdistuvaa, kokeilevaa kirjallisuusnäyteanalyysia. Sen avulla hän esittelee menetelmää, jolla voi tutkia rakennetun ympäristön historiointia pitkällä aikavälillä ja ymmärtää siihen tukeutuvaa historiallista arvonluontia.

Silja Laine puolestaan avaa artikkelissaan julkisen liikenteen tilojen usein ääneen sanoittamattomaksi jääneitä yhteisöllisiä, kaupunki-

laisuutta rakentaneita ja monikerroksellisia merkityksiä. Laine osoittaa oman Turku-tutkimuksensa kautta, että yksityiskohtaisimmat ja monipuolisimmat aikalaiskuvaukset joukkoliikenteestä löytyvät kaupunkilaisten lähettämistä valituksista ja palautteista. **Laura Puolamäki** pohtii artikkelissaan uusia tutkimuksellisia ja menetelmällisiä ratkaisuja tilanteeseen, jossa paikallisyhteisön ja viranomaistahon näkemykset ympäristöarvoista törmäävät, esimerkkinään Eurajoen paikalliset merkitykset. Puolamäen valitsema menetelmä antaa äänen erityisesti lapsille osana humanistista ympäristötutkimusta tasavertaisina tutkijakumppaneina.

Osio ”Digitaaliset menetelmät, internet ja sosiaalinen media” kääntää tarkastelukulmaa enemmän aineettomiin tutkimuskohteisiin. Digitaalisuuden voi jakaa periaatteessa kahteen lähtökohtaan. Se on datan syöttämisessä ja käsittelyssä käytetty menetelmä, jossa data on täsmällisiä arvoja. Siksi digitaalisuus onkin vanhempi ilmiö kuin se, minkä nykypäivänä ymmärrämme digitaalisuutena, eli elektronisena digitaaliteknologiana, kuten tietokoneina ja älypuhelimina. Niissäkin on mekaanista ja analogista teknologiaa digitaalisen ohella – tai pikemminkin teknologiat on integroitu toisiinsa. Tässä kirjan osiossa digitaalista aikakautta lähestytään kolmen periaatteessa toisiaan historiallisesti seuranneen digitaalisen kulttuurin keksinnön ja ilmiön kautta, jotka kuitenkin limittyvät usein toisiinsa tutkimuksessa. Kyseessä ovat digitaaliset tutkimusmenetelmät, internet-yhteisöt sekä sosiaalinen media.

Kimmo Elo ja **Harri Kiiskinen** pureutuvat artikkelissaan digitaalisiin ihmistieteisiin. He määrittelevät oman lähestymistapansa painottuvan menetelmätieteisiin, jossa keskeistä on digitaalisen tietojenkäsittelyn hyödyntäminen historian tutkimuksessa. He avaavat aihetta kahden menetelmän, semanttisen webin ja historiallisen verkostoanalyysin, kautta. Konkreettisten tapausesimerkkitutkimusten avulla he osoittavat käyttämiensä menetelmien vahvuudet ja mahdolliset heikkoudet nimenomaan kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa.

Keskustelupalstat ovat tärkeä osa internetin kehitystä kohti nyt elettyä sosiaalisen median aikakautta, ja ne elävät edelleen viimeksi mainittujen alustojen rinnalla digitaalisen kanssakäymisen foorumeina. **Elina Vaahensalo** ja **Lilli Sihvonon** tukeutuvat media-arkeologian käsitteeseen tarkastellessaan verkkoyhteisöjen elinkaaria niiden kult-

tuurisen ja operatiivisen olemassaolon kautta. Osa keskustelupalstoista jatkaa ”zombie-elämää” ja ne ovat merkittäviä internet-aikakauden kulttuurihistoriallisia lähteitä ja tutkimuskohteita. Myös eettisyys on niiden tutkimuksessa huomioitava kysymys.

Meemit ovat nykyään jatkuvasti läsnä varsinkin sosiaalisen median alustojen syötteissä ja siten ne ovat myös lähdeaineistoa kulttuurihistorialliselle tutkimukselle. **Rami Mähkä, Petri Saarikoski ja Jenna Peltonen** erittelevät meemien luonnetta kenen tahansa helposti luomina ja jakamina kulttuurintuotteina ja mediana. Heidän tutkimusesimerkinsä kohdistuu otannasta koronameemiaiheiseen ”Korona-lore” Facebook-ryhmään jaetuista meemeistä. He painottavat meemien intertekstuaalisuutta, geneerisyyttä ja humoristisuutta tulkintaa monimutkaistavana mediana.

”Posthumanismi, monilajisuus ja materiaalisuus” -osion artikkeleita yhdistää uusien menetelmien ja teoreettisten lähtökohtien tarkastelu. Kulttuurihistorialle perinteinen ihmiskeskeinen lähestymistapa on saanut rinnalle niin monilajisuuteen kuin posthumanismiin ja uusmaterialismiin suuntautuvaa tutkimusta. Digitaalinen humanismi ja kvantitatiiviset menetelmät ovat mahdollistaneet laajempien lähdeaineistojen tarkastelun. Kuten luvun teksteistä käy ilmi, tämä ei välttämättä tarkoita perinteisten menetelmien ja näkökulmien korvaamista vaan pikemmin pyrkimystä vastata nykyisyyden haasteisiin ja kiinnittää huomiota menneisyyden moniäänisyyteen. Artikkelit nostavat esiin menetelmiä ja lähtökohtia, joita voi yhtäältä pohtia kokonaisvaltaisemman otteen tai toisaalta moniäänisyyden ja -tieteellisyyden kautta.

Asko Nivalan artikkeli tarkastelee uusmaterialismin, posthumanismin ja digitaalisen humanismin synnyttämiä mahdollisuuksia ja haasteita kulttuurihistorian tutkimukselle: miten kulttuurihistoriaa tulisi määritellä edellä mainittujen suuntausten valossa? Kulttuurihistorian perinne ja uusmaterialistinen sekä digitaalinen käänne jakavat eroista huolimatta tiettyjä lähtökohtia. Nivala avaa erilaisia tutkimusaineiston lukemisen tapoja digitaalisen mallintamisen avulla. **Otto Latvan** ja **Heta Lähdesmäen** artikkeli edustaa pyrkimystä kokonaisvaltaisempaan menneisyyden ymmärtämiseen. Latva ja Lähdesmäki esittelevät käytettävissä olevia lähdeaineistoja ja menetelmiä, joilla kulttuurihistoria voi tutkia eläimiä ja kasveja. Artikkeli nostaa esiin monitieteisyy-

den tärkeäksi osaksi eläin- ja kasvitutkimusta ja korostaa menneisyyden kasvavan moniäänisyyden huomioimista historian tutkimuksessa. Niin ikään **Maija Mäkikalli** kulttuurihistoriallista esinetutkimusta tarkasteleva artikkeli kiinnittää huomiota menneisyyden moniäänisyyteen. Mäkikalli lähestyy esinetutkimusta pohtimalla materiaalsen kulttuurin käsitettä, kulttuurin materiaalisia ulottuvuuksia ja esineiden kulttuurisuutta. Artikkelin hahmottelee historian tutkimuksen suhdetta esineisiin turkulaisen Bomanin puusepäntehtaan toimintaa koskevan tutkimuksen kautta.

Kirjan viimeisessä osiossa pureudutaan ”Narratiivisuuteen, valtaan ja etiikkaan”. Historian kirjoittaminen ja siihen liittyvä ajatustyö vaativat perusteellisen lähteiden luvun ja kritiikin lisäksi myös luovuutta pohtia kysymyksiä ja yhdistellä asioita, ymmärtää erilaisia kulttuurin ja historian kytköksiä ja merkityksiä kokonaisvaltaisella tavalla. Huomio uusiin kysymyksiin ja kysymisen tapoihin yhdistyy historian tutkimuksen etiikan pohtimiseen, sillä historian tutkimus on läpikotaisin etiikan läpäisemää lähteistä, kysymyksistä ja painotusvalinnoista alkaen. Tähän liittyvät myös kysymykset vastuusta ja vallasta, sillä menneisyydestä kertominen vaikuttaa nykyhetkessä tehtäviin päätöksiin ja tulevaisuutta koskeviin odotuksiin.

Pälvi Rantala ja **Veera Kinnunen** pohtivat artikkelissaan, miten luovan kehollisen kirjoittamisen menetelmä on sovellettavissa kulttuurihistoriaan ja mikä sen anti on historian tutkimukselle. He kiinnittävät huomionsa kirjoittamisen moninaiseen rooliin kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa ja esittelevät tapausesimerkkityöpajan avulla luovan kirjoittamisen ja siihen yhdistyvän vapaan ajattelun ja kokemuksen tilan mahdollisuuksia kirjoitusprosessille. **Juha Isotalo** tarkastelee artikkelissaan Herodotoksen *Historia*-teoksen eläinkuvauksia kysyen, mitä uutta kulttuurihistoriallinen tutkimus ja nykyaikainen eläintutkimus voivat antaa tälle jo varsin tunnetulle tutkimusalueelle. Isotalo huomauttaa, kuinka kertomusten totuudenmukaisuuden sijaan kulttuurihistoriallinen katse kiinnittyy enemmänkin tarinoiden merkitykseen ja analysoi eläinkertomuksia narratologisesta näkökulmasta. Näin on mahdollista pohtia sitä, minkälainen laajempi merkitys eläinten kuvauksilla mahtoi olla aikalaisille, eli kreikkalaiselle yleisölle.

Marika Ahonen pohtii narratiivisen etiikan tulkintakehyksen mahdollisuuksia kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa tarkastelemalla espanjalaisen laulaja-lauluntekijä Christina Rosenvingen laulua seireenistä. Tapausesimerkki nostaa pintaan tärkeitä kysymyksiä vallasta, tarinoista ja etiikasta. Artikkeliki keskittyy sukupuolittuneeseen tekijyyteen ja valtaan, jotka liittyvät sekä seireenimyytin merkityshistoriaan että Rosenvingen lauluun. Kirjan päättää **Marjo Kaartisen** ja **Reima Välimäen** artikkeli vallasta, jossa he käyvät läpi kulttuurihistorian suhdetta vallan kysymyksiin toimijuuden ja posthumanistisen teorianmuodostuksen näkökulmasta painottaen samalla auktoriteettivaltaan keskittyvän tutkimuksen tärkeyttä. Kaartinen ja Välimäki alleviivaavat kulttuurihistorian roolia ja merkitystä auktoriteettivallan tutkimuksessa, sillä maailma tarvitsee kulttuurihistoriallista ymmärrystä siitä, miten valta kasautuu ja miten vallantavoittelijat hyödyntävät kulttuurisia merkityksiä.

Vanhan akateemisen viisauden mukaan tieteenalan ymmärtää parhaiten, kun ei lue ainoastaan sen kuvausta itsestään vaan selvittää, millaisia ovat toteutuneet tutkimukset ja julkaisut. Historian- ja kulttuurintutkijoina havainnoimme lisäksi sitä, mitkä piirteet ja painotukset näyttävät muuttuvan hitaasti, ja mitkä puolestaan ovat uudempia. Tästähän historiassa ylipäättään on kyse, jatkuvuuksien ja muutosten vuorovaikutuksesta. Tämä teos kokoaa yhteen kulttuurihistoriallisia tutkimusmenetelmiä laaja-alaiselta tutkijajoukolta. Siinä jatkuvuudet ja uudet suuntaukset kohtaavat hedelmällisessä dialogissa. Samalla on hyvä muistaa, kuinka moniäänisyydestä huolimatta aina jotain jää pois, niin tästäkin teoksesta. Toivomme kuitenkin, että ajatus mahdollisuuksien moninaisuudesta ja siitä, kuinka tekstit syntyvät tekijöidensä kautta, tarjoaa ajatuksia kulttuurihistorian tutkimuksesta myös uusille äänille ja ennen kulkemattomille tutkimuksen poluille.

Kiitämme lämpimästi teoksen kirjoittajia, vertaisarvioitsijoita, Cultural History – Kulttuurihistoria -sarjan toimittajia sekä Kulttuurihistorian seuraa.

Turussa 1.11.2022

Toimittajat

Tutkimuskirjallisuus

- Arcangeli, Alessandro: *Cultural History: A Concise Introduction*. Routledge 2012.
- Arcangeli, Alessandro, Rogge, Jörg, & Salmi, Hannu: General Introduction. Teoksessa Jörg Rogge, Alessandro Arcangeli & Hannu Salmi (toim.) *The Routledge Companion to Cultural History in the Western World*. Routledge 2020, 1–5.
- Barber, Sarah & Peniston-Bird, Corinna M. (toim.): *History Beyond the Text: A student's guide to approaching alternative sources*. Routledge 2009.
- Burke, Peter: *What is Cultural History?* 3. painos. Polity 2019 (2004).
- Daniel, Ute: *Kompendium Kulturgeschichte: Theorien, Praxis, Schlüsselwörter*. Suhrkamp 2001.
- Dobson, Miriam & Ziemann, Benjamin (toim.): *Reading Primary Sources: The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history*. Routledge 2010.
- Gadamer, Hans-Georg: Totuus hengentieteissä. Alkuteos: Wahrheit in den Geisteswissenschaften (1953). *Hermeneutiikka: Ymmärtäminen tieteissä ja filosofassa*. Suom. Ismo Nikander. Vastapaino 2004, 3–11.
- Gadamer, Hans-Georg: *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Mohr Siebeck 1990 (1960).
- Green, Anna: *Cultural History*. Palgrave 2008.
- Handley, Sasha, McWilliam, Rohan & Noakes, Lucy: Introduction: Towards new social and cultural histories. Teoksessa Sasha Handley, Rohan McWilliam & Lucy Noakes (toim.) *New Directions in Social and Cultural History*. Bloomsbury 2018, 1–18.
- Handley, Sasha, McWilliam, Rohan & Noakes, Lucy (toim.): *New Directions in Social and Cultural History*. Bloomsbury 2018.
- Harvey, Karen (toim.): *History and Material Culture: A student's guide to approaching alternative sources*. Routledge 2009.
- Hunt, Lynn: Introduction: History, Culture, and Text. Teoksessa Lynn Hunt (toim.) *The New Cultural History*. University of California Press 1989, 1–22.
- Hyrkkänen, Markku: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino 2002.
- Immonen, Kari (toim.): *Mitä kulttuurihistoria on?* Turun yliopiston historian laitos 1981.
- Immonen, Kari: Uusi kulttuurihistoria. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.) *Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen*. SKS 2001, 11–25.
- Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.): *Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen*. SKS 2001.
- Johnson, Bruce & Kiiskinen, Harri (toim.): *They Do Things Differently There: Essays on Cultural History*. k&h 2011.
- Järvinen, Hanna & Kärki, Kimi (toim.): *Avaintekstejä kulttuurihistoriaan*. k&h 2005.

- Kaartinen, Marjo: Kulttuurihistorian välttämättömyyksistä, professoriluento Turun yliopistossa 30.9.2015. <https://blogit.utu.fi/kulttuurihistoria/2015/10/01/kulttuurihistorian-valttamattomyyksista/>. Haettu 20.8.2022
- Kaartinen, Marjo: Eettinen – hyvä ja oikea historia? Teoksessa Marjo Kaartinen & Anu Korhonen *Historian kirjoittamisesta*. Kirja-Aurora 2005, 205–244.
- Kaartinen, Marjo: Tutkimus prosessina. Teoksessa Marjo Kaartinen & Anu Korhonen *Historian kirjoittamisesta*. Kirja-Aurora 2005, 167–203.
- Kaartinen, Marjo & Korhonen, Anu: *Historian kirjoittamisesta*. Kirja-Aurora 2005.
- Kaartinen, Marjo, Mäkinen, Katriina, Rossi, Leena & Tuhkanen, Totti (toim.): *Metodikirja: Näkökulmia kulttuurihistorian tutkimukseen*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus 1993.
- Kivimäki, Ville: Reittejä kokemushistoriaan: Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.) *Eletty historia: Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino 2019, 9–38.
- Lidman, Satu, Koskivirta, Anu & Eilola, Jari (toim.): *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus 2017.
- Markkola, Pirjo: Lähdekritiikki: Niin hiljaista ettei sitä huomaa. Teoksessa Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.) *Tutkijan kirja*. Vastapaino 2008, 168–177.
- Maurer, Michael: *Kulturgeschichte: Eine Einführung*. Böhlau 2008.
- Michel, Jean-Baptiste, et al.: Quantitative Analysis of Culture Using Millions of Digitized Books. *Scienceexpress* (2010). <http://www.librarian.net/wp-content/uploads/science-googlelabs.pdf>
- Mies puolipäivässä. Veikko Litzenin haastattelu 19.11.1982. Haastattelija Leena Rossi*. k&h 2009.
- Nivala, Asko & Mähkä, Rami: Johdanto: Lähde, menetelmä, tulkinta. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja: Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. k&h 2012, 7–21.
- Nivala Asko & Mähkä, Rami (toim.): *Tulkinnan polkuja: Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. k&h 2012.
- Ollila, Anne: *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. SKS 2010.
- Ollitervo, Sakari, Parikka, Jussi & Väntsi, Timo (toim.): *Kohtaamisia ajassa: Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria*. k&h 2003.
- Ory, Pascal: *L'histoire culturelle*. PUF 2004.
- Poirrier, Philippe (toim.): *L'histoire culturelle: Un tournant mondial de l'historiographie?* Éditions universitaires de Dijon 2008.
- Rantala, Heli & Ollitervo, Sakari (toim.): *Kulttuurihistoriallinen katse*. k&h 2010.
- Rogge, Jörg, Arcangeli, Alessandro & Salmi, Hannu (toim.): *The Routledge Companion to Cultural History in the Western World*. Routledge 2020.

- Salmi, Hannu: Suomi, kulttuurihistoria ja kulttuurisuuden haaste. *Historiallinen Aikakauskirja* 4 (2017), 417–425.
- Tamm, Marek & Burke, Peter (toim.): *Debating New Approaches to History*. Bloomsbury Academic 2018.
- Tuohela, Kirsi & Korhonen, Anu (toim): *Time Frames: Negotiating Cultural History*. k&h 2002.
- Tuominen, Marja: Missä maanpiiri päättyy? Pohjoisen kulttuurihistorian paikat ja haasteet. Teoksessa Heli Rantala & Sakari Ollitervo (toim.) *Kulttuurihistoriallinen katse*. k&h 2010, 309–337.
- Virtanen, Keijo: *Kulttuurihistoria: Tie kokonaisvaltaiseen historiaan*. Turun yliopisto 1987.